

Stylová norma

MARIE KRČMOVÁ

(Brno)

0. Studujeme-li jazykový styl nějakého textu, nutně se musíme vedle ocenění individuálnosti ve výběru a uspořádávání jazykových prostředků vyrovnávat i s faktem, že nový text vstupuje do posloupnosti jiných textů daného oboru a současně i do vazeb s všemi texty vzniklými v době svého vzniku: tyto vazby se projeví jak v kontinuitě principů volby a uspořádávání výrazových prostředků, tak v odlišnostech, které však zase nejsou zcela izolované, protože je limituje jak stav jazyka a jeho stylizační potence, tak předpokládaný receptor textu, který má vzhledem k textu určitá očekávání a je schopen plné percepce jen tam, kde může informaci identifikovat a začlenit ji odpovídajícím způsobem do svého obsahu vědomí. A tomu zkušenost s jinými texty napomáhá.

V následujícím textu užíváme termíny *stylová norma* a *stylizační norma* jako synonyma. Jsme si vědomi, že stylizační normy se obrací k *parole*, mluvě, realizaci, zatímco *stylová* k *langue*, systému jazyka, sama „norma“ je pak věcí jazyka, ale realizuje se – jako jiné jazykové jevy – jedině prostřednictvím mluvy. Stranou necháváme diskuse o tom, zda styl do roviny *langue* patří. Podle našeho názoru je *stylová* rovina součástí obecného systému jazyka.

V dalším výkladu se budeme opírat o české prostředí, protože je pro veškeré úvahy autorky vzhledem k jejímu odbornému zaměření základní. Předpokládáme však, že jednotlivé pohledy jsou nosné i pro jiná jazyková a kulturní prostředí. Opomíjíme zde vztah mezi stylistkou a teorií textu, i když se ve svých přístupech obohacují, ale také prolínají.

Samo zapojení jakéhokoli jazykového sdělení do posloupnosti jiných podobných textů a v dobovém rámci i do vztahů k dalším textům, třeba i velmi formou a obsahem odlišným, které se v jejich utváření promítají, naznačuje, že i když je většinou analyzujeme samostatně, je nutno počítat s normami, které vytvářejí rámec pro stylizaci textů. Jsou analogií norem jazykových a lze je za-

hrnout do širších, obecnějších norem komunikačních (Nebeská 1996: 78–83). Jazykové normy chápeme ve shodě s pojetím Pražské lingvistické školy jako soubor jazykových prostředků, které jsou jazykovým společenstvím pravidelně užívány a považovány za závazné (Havránek 1932: 33), ev. v rozšířeném chápání (Kraus & Kuchař ad.1981) navíc i jako pravidla, podle nichž se jazykové prostředky obvykle navzájem spojují, v nejnovějším pojetí pak i s ohledem na komunikační situace (Homoláč, Nebeská 2000). Celkově se jazyková norma většinou chápe jako intuitivně vnímaný soubor pravidel fungování jazyka (Nebeská in ESČ, heslo *Norma jazyková*) a jako takový je popisována. Dnes se stává (poznávána na základě dat ČNK) základem nových mluvnic češtiny (Cvrček ad. 2015).

Mluvíme-li o stylu textů, můžeme takové pojetí uplatnit jen rámcově, neboť stylistika se zabývá celými texty nejrůznějšího rozsahu a zaměření a nezastavuje se u jednotek typu výpovědi. A dovedeme (na základě popisu vlastností jednotlivých textů a jejich typizace) podat přehled výrazových prostředků v nich obvyklých, ale nemůžeme jej pokládat za úplný a soustavný a nemůžeme ani říci, že by jejich uplatnění vedlo k vytvoření textu, který by splňoval všechny nároky na správnou/vhodnou stylizaci. Současně je celý soubor také informací o tom, jaké výrazové prostředky nejsou vhodné, ev. je jejich užití výraznou aktualizací. Na rozdíl od norem jazykových, jejichž popis lze pro určitou jazykovou varietu a v určitém okamžiku pokládat za v podstatě kompletní, stylové normy můžeme popisovat jen ve formě rámcové a jejich uplatnění chápat nanejvýš jako doporučení. Je tomu tak pro složitost pojmu *styl*, kde vidíme singulární texty, ale jejich typizace je vždy limitována možnostmi zobecnění, a také proto, že se stylový charakter textu neomezuje jen na složku jazykovou, ale proces stylizace v sobě zahrnuje i výběr a uspořádání tematických složek a týká se všech jazykových rovin, od textové až po rovinu realizační v podobě grafiky nebo výslovnosti. Kromě toho bychom měli při úvahách o stylové normě počítat i s využitím různých nejazykových prostředků, od rozložení informace mezi jazykové a nejazykové prostředky až po vnější úpravy textu, edice (tomu viz Jelínkovy „konkurenty“ – Jelínek 1995: 731–782).

Takový široký soubor složek, které se na výsledné podobě textu podílejí, naznačuje, že hlubší popis je i u jediného textu sotva možný, a proto jsou charakteristiky konkrétních textů vždy výběrové a zaměřují se na prostředky příznakové, u nepříznakových maximálně na jejich frekvenci; není to žádným znevážením těch, kdo takové pečlivé charakteristiky vytvářejí, je to pouhým

konstatováním faktu, že síly lingvisty a možnosti poznávání a popisu mají své limity. Tím více se jako problematické jeví maximální zobecnění, kde bychom rádi poznali a komplexně popsali zákonitosti celých trsů textů, pro něž bychom počítali se stylovou normou, která v české tradici odpovídá „stylovému typu“ v rámci obecnější klasifikace funkční (Minářová 2008b: 93–106).

1. Na této úrovni vidím několik úskalí, z nichž jen část lze jednoznačně překonat.

1.1. Jedním z úskalí je samotné chápání termínu *styl*, na něž jsme narazili výše (k vymezení pojmu nejkompexněji Jelínek 1991, 1992a, b; názory ostatních lingvistů např. „Stylistyka“ 1995). Z pracovních důvodů se můžeme shodnout na tom, že jde o výběr a uspořádání výrazových prostředků v nějakém výsledku lidské činnosti, v zúžení na jazykový styl, který je naším oborem, prostředků jazykových. To vyhovuje tam, kde jde o texty vyvázané z komunikační situace, i když bez ní (včetně osobnosti příjemce) je sdělovací efekt celého textu neověřitelný; v okamžiku, kdy přistupujeme k analýze, už nějakou komunikační situaci vytváříme (nebo předpokládáme), a to díky vlastní jazykové kompetenci, jakkoli podepřené rozsáhlou znalostí světa a jazyka včetně znalostí teoretických. S tím se ostatně počítá i při popisu objektivních vlivů formujících komunikát, protože celý komplex objektivních slohotvorných činitelů, ať už jakkoli detailní, je prostě jen snahou zachytit a systematizovat prvky komunikační situace, v níž se celý text uplatní a s nimiž také je nutno – třeba i intuitivně – při produkci textu počítat.

Text v této souvislosti chápeme širěji než je obvyklé pojetí literárněvědné a fixovanost není jeho nutným znakem. Bylo by možné – a zřejmě i přesnější – mluvit o komunikátech, ale i tu není jednota v pojetí, a proto zůstáváme u tradičního „text“.

1.2. Druhým základním úskalím je vymezení typů stylů: v české lingvistice je tradicí sledovat jako základní hledisko funkční, i když je to spíše nástrojem pro popis než nástrojem přesné systematiky. Sám vyvíjející se soubor funkcí je ve světle existujících popisů stylů hierarchizovaný a nutnost jemnějšího členění vede k vymezení sekundárních funkčních stylů, jejichž soubor nemůže být uzavřen. Nakonec i repertoár základních funkčních stylů se vyvíjí a těžko můžeme odmítnout tendence nacházet nové, do nichž se přesouvají styly dříve sekundární, jejichž vazba na styly primární je problematická (např. esejistický styl stojící mezi odborným a uměleckým, ev. publicistickým; postavení stylu prakticky odborného, který spojuje zejména ve spontánně mluvených projevech

s touto rámcovou funkcí prvky stylu odborného a prostě sdělovacího). V zásadě jde o to, že je vhodné počítat s tím, že primární funkcí všech textů je funkce sdělovací, v níž je však rozdíl mezi informací esteticky sdělnou a věcně sdělnou s nejrůznějšími odstíny (Krčmová 2008a: 296–331). Toto odlišení je přítomno už na počátku formování teorie funkčních stylů a jen v jejich praktické aplikaci se někdy zastírá, když se všechny základní funkční styly stavějí jakoby do jedné řady bez hierarchizace. Pro texty esteticky sdělné je norma opravdu jen velmi obecná a v současnosti se nedá o nějaké normovanosti vůbec mluvit, pokud nepřijmeme negativní vymezení normy a nebudeme mluvit o tom, co je vhodné nebo možné, ale naopak o tom, co složkou normy určitě není. Přesto pokládáme za vhodné počítat při úvaze o stylové normě se všemi typy textů vzhledem k tomu, že hranice mezi „estetizujícím“ a věcným sdělením jsou přinejmenším pružné. Další věcí je rozšíření pohledů od textů psaných, které jsou tradičně podrobovány analýze, i na texty mluvné, od textů bez přímého kontaktu s adresátem k textům kontaktovaným atd., což se do chápání stylové normy a snahy po jejím obecnějším postižení promítá. A konečně, k poznání charakteru textu a tím méně stylové normy nestačí soustředit se jen na lexikální stavbu textů (tradiční „stylová vrstva“), i když je nejsnáze přístupná popisu a její sledování je tedy nasnadě.

Okruhy složek formujících styl bývají představeny jako „objektivní slohotvorné činitele“ a takto vstupují do obecných poučení o stylu. Domníváme se, že jejich obvyklý přehled vyhovuje pro pedagogickou praxi, pro vlastní analýzu stylu je však nedostačující. Poněkud výhodnější je chápání objektivních okolností ovlivňujících stavbu textu v podobě vyjadřovacích dichotomií (Krčmová 2016), protože dichotomický vztah umožňuje brát v úvahu i míru uplatnění vlivů v rámci dichotomie – např. mezi intimitou a veřejností komunikátu je možno uvažovat i o komunikátech výrazně intimních, komunikátech určených menší skupině příjemců osobně známých atd. – a na opačném konci komunikátů velmi veřejných, např. mediálních. Dále je vhodné počítat s tím, že „objektivní“ okolnosti jsou nazírány autorským subjektem, rozdělení na objektivní a subjektivní slohotvorné činitele, s nímž se pracuje (např. Minářová 2008a: 75–92), je tedy jen rámcové.

2. Aspekty stylové normy.

Soustava aspektů, jež je možno brát při sledování stylové normy v úvahu, se nám nejeví nijak jednoduchá. Týkají se jak vlastností normy jako celku, tak

jazykových i nejazykových prvků, které se mohou podílet na její realizaci při konkretizaci v textech.

2.1. Pokud jde o celek normy, je důležitá především její stabilita v čase, neboť všechny normy se nutně vyvíjejí, některé však velmi rychle (např. normy stylizace publicistických textů). Sám proces jejího ustalování probíhá v kontinuálně vznikajících textech podobného zaměření, v nichž nové texty vznikají formálně (i obsahově) v záměrné návaznosti na texty starší. Nelze pouštět ze zřetele ani fakt, že některé stylizační normy jsou limitovány zcela z v n ě j š k u, což platí např. pro normy administrativních textů nebo pro mnohé žánry textů odborných, kde je uzuální volba jazyka, způsob odkazů na zdroje a rozsah a formulace okrajových částí textu, v jednotlivých publikačních orgánech pak konkrétnější norma citace; v některých oborech je doporučena i celá struktura výkladu, i když striktně vymezena není. Nedodržení zásad získává na významu v okamžiku, kdy vede k nepřijetí studie v prestižním publikačním orgánu; autor se mu tedy ve vlastním zájmu přizpůsobuje.

2.2. Další okruh složek stylové normy vychází z vazby textu na komunikační situaci. Může být vázán na konkrétní nebo předpokládané fyzikální podmínky komunikace (hlasitost a zřetelnost artikulace v mluveném projevu, volba typu písma, předpokládáme-li nevýhodné podmínky čtení, zvýraznění struktury textu), na jazykovou situaci v dané době a její konkretizaci v oboru, velmi výrazná je vazba na sociální situaci předpokládané percepce (např. míra terminologičnosti, ale opět také struktury textu). Tyto aspekty mohou být zvýrazněny, ale i utlumeny, jsou však přítomny vždy, jen je ne vždy tvůrce textu respektuje.

2.3. Další složky normy se týkají možností nebo tendencí v rozvržení sdělení mezi složky jazykové a nejazykové. Je sice možné pro celý text využít pouze přirozeného jazyka, v mnoha oborech je však podstatné využití prvků grafických: v odborných textech, zvláště v technických oborech, je zcela samozřejmé užití technických schémat, v přírodovědných i obrazech nebo fotografií a jazykové vyjádření je pak spíše komentářem k nim. I ve společenských vědách může být část sdělení vyjádřena pomocí tabulek nebo grafů a taková formalizace se stává v některých dobách signálem vysoké odbornosti. Typické pro odborné texty je užívání symbolů, které mají v daném textu podobný statut jako slova. V současné době s rozvojem techniky se uplatňuje i multimediální vyjádření a sám přirozený jazyk může být opět v podobě komentáře, ale jindy je i paralelním textem. Rozvržení mezi kódy je typické pro obory do té míry, že

náhodný pohled na celek dává okamžitě klíč k tomu, jak sdělení dešifrovat, a tím i klíč k interpretaci jeho smyslu (jde o text odborný? máme sdělení pokládat za promyšlené?...). Také publicistika velmi sofistikovaně užívá obrazového materiálu, který je volen stejně jako prostředky jazykové ve shodě s cílem textu a tvoří s nimi celek odpovídající normám stylu. To vše platí jak pro texty psané, tak mluvené (např. odborné přednášky), kde se s rozvojem techniky podíl takto nejazykově podané informace zesiluje. Zdánlivě je v tomto ohledu málo výrazný text prostě sdělovací, v něm však hraje ostenze takovou roli, že může jazykové sdělení nejen doplnit, ale i (skoro) vytlačit. Specifická situace je pak u textů krásné literatury, kde obrazový doprovod může posilovat estetické vyznění textu, ale jen ojediněle je přímým nositelem informace. V jevištním provedení je však nejazyková složka integrální součástí předvedení (a tedy i interpretace příjemcem) a sám autor v jevištních poznámkách pouze její podobu naznačuje.

2.4. Tradici stylistických analýz odpovídají aspekty normy spojené s volbou jazykových prostředků, i ty však chápeme širěji, než je běžné. Tvoří je především tendence ve volbě jazykových prostředků v rámci celého národního jazyka (jde o všechny jazykové roviny, tedy nikoli pouze o obvykle připomínané lexikum), kdy u textů některých stylových oblastí je součástí normy přísná spisovnost (zejména texty odborné, hlavně vědecké), zatímco u textů publicistických je mimo zpravodajství méně striktní a v prostě sdělovacích je spisovnost sice možná, ale málo pravděpodobná. V jistém zobecnění platí, že texty veřejné povahy jsou založeny na spisovném jazyku, ev. na jazyku standardním, a prvky jiných variet jsou v nich aktualizací, zatímco v soukromé a skupinové komunikaci je základem celý národní jazyk využívaný podle subjektivních možností produktora a odhadem percepčních možností příjemce a užití je limitováno zejména vnitřními komunikačními normami skupiny (např. programová nespisovnost v komunikaci mladých lidí). Nejde však jen o spisovnost výsledného textu: pro jazykové prostředky je součástí normy stylů také v rámci spisovného jazyka jejich zabarvení knižní nebo hovorové – vědecký text je daleko tolerantnější ke knižnosti než text populárně naučný (a to jako příklad volíme jen stylizaci textů v rámci jediného funkčního stylu). Stylová norma však ukazuje také dobově i žánrově proměnlivé využívání výrazových prostředků jiných jazyků v daném prostoru nebo oboru užívaných, a to v podobě jednotlivých výrazů (vedle terminologie), výpovědí, rozsáhlých citací i celých textů. Dobovou proměnlivost této normy ukazuje kromě repertoáru

užívaných jazyků např. dnešní ústup překladů citátů přímo v textu v závorce, v poznámce k textu, v komentáři připojeném k textu apod., který nacházíme ještě v době před 60 lety i v edicích krásné literatury. (Od skutečné cizojazyčnosti je vhodné odlišovat pohyb mezi lexikem mezinárodním a domácím; viz dále.) Dnes je (vnější) normou limitován jen rozsah takových citátů, a to v odborném textu etickými zásadami tvorby. Cizojazyčnost nemůže být nijak velká v psané publicistice, která musí brát ohled na omezenou znalost jazyků v předpokládané široké obci čtenářů, na druhé straně se však v ní pomocí cizojazyčných prvků zvyšuje (domnělá) prestiž pisatele. Podobný princip funguje v publicistice mluvené, ale také v rétorických projevech. V prostě sdělovacích textech je pak možnost užití jiných jazyků dána interakcí s příjemcem.

2.5. Další složky stylové normy můžeme hledat v celkovém ztvárnění textu: jde o propracovanost horizontálního a vertikálního členění, která je tím výraznější, čím jde o text obsahově náročnější, a roste nutně u textů velmi veřejné povahy. Jistě je tu důležité i samo téma a jeho vnitřní souvislosti, protože u některého je základní linie vlastně nasnadě (časová posloupnost u textu s historickým tématem, provázanost výkladu v textech matematických apod.), ale právě promyšlené a přesné vyjádření členění celého textu je podstatné pro percepci. Vnější norma, tj. zadání dané publikačním orgánem, rozhoduje u odborných komunikátů o rámcových složkách textu, u psané publicistiky podobně působí tradice periodika a rozhodnutí redakce; pisatel je tedy vázán rámcem, v němž teprve může být tvůrčí. U ostatních typů textů je v tom norma jen velmi rámcová a v krásné literatuře může být její obměna významným prvkem aktualizace celku. Důležité kromě samé propracovanosti je i to, že může být v psaném textu zvýrazněna členícími prostředky včetně grafických signálů a typů písma. Celá informace je tak daleko přehlednější, tento způsob však může být i zneužit pro potlačení některé části sdělení tím, že je zasunuta do delšího nečleněného textu. Míra propracovanosti existuje jako součást stylové normy i pro syntaktickou stavbu textu; její narušení vadí v odborném textu jednoznačné percepci např. rozbíjením informace do samostatných výpovědí, což neumožňuje dostatečně přesně vyjádřit věcné souvislosti, naopak pro text prostě sdělovací je typická juxtapozice aj. prvky uvolňující soustavnost sdělení a nechávající prostor pro domýšlení nebo následnou diskusi účastníků komunikace. Tím není řečeno, že by šlo o stavbu jednoduchou ve smyslu syntaktickém, větné a souvětné vztahy jsou však většinou jen naznačeny, ale aktivita příjemce, s níž v běžné komunikaci mlčky počítáme, identifikaci smys-

lu spolu se zvukovými prostředky hierarchizace a členění textu předání informace (věcné i sociální) napomáhá. Obě tendence – k náznakovosti a propracovanosti – se mohou dostávat do konfliktu v rétorickém projevu, zejména v žánrech řečnictví slavnostního, to je ovšem na pomezí textu esteticky sdělného a jeho volnost odpovídá šíři možností krásné literatury. Konečně můžeme vidět stylovou normu také ve vzájemném vztahu jazykových prostředků, kde je ve většině textů různých stylových oblastí očekávána jejich sourodost, tj. např. zabarvení směrem ke knižnosti nebo hovorovosti nebo celková propracovanost textu. Kontrast v tom, možný v krásné literatuře zejména mezi pásmem postav a pásmem vypravěče, je pak díky tomu výrazným aktualizacím prvkem.

2.6. Na konci našeho přehledu toho, co je možno zahrnout do stylových norem, je existence speciálních jazykových prostředků uplatňovaných v textech. Tato složka normy je tradičně připomínána v podobě „stylové vrstvy“, specifického typu lexiky daných textů. Právě u ní můžeme ukázat, do jaké míry je uplatnění této složky jen tendencí, nikoli nutností. Stylové vrstvy – terminologie u textů odborných, publicismy u publicistiky, hovorové a nespisovné výrazivo v textech prostě sdělovacích a poetismy v krásné literatuře jistě existují; připomínají se také některé, nikoli ovšem lexikální prvky rétorické jako je řečnická otázka, aklamace apod. Speciální termíny a frazémy lze najít i u textů administrativních, samostatnou stylovou vrstvu však podle našeho názoru netvoří. Prvky náležející jednotlivým stylovým vrstvám jsou zachyceny i ve výkladových slovnících, sociolektismy pak ve speciálních slovnících, které ani zdaleka nemohou postihnout celou slovní zásobu současného jazyka. Specifický je (jako v jiných prvcích normy) vztah krásné literatury a vrstvy poetismů, protože to, co označuje lexikologie a lexikografie jako poetismy, je ve skutečnosti v současné literatuře velmi vzácné a jejich eventuální užití nevede k posílení estetické hodnoty textu, ale spíš má efekt (nechtěný?) komiky, a poetizace se dosahuje jinak (Krčmová 2008a). Můžeme z toho odvodit fakt, že sice určité typy lexémů, jednoslovných i víceslovných, jsou součástí vymezeného typu textů, patří do jejich normy, ale neplatí to naopak: užití prvků stylové vrstvy, a to ani jejich kumulace, stylový charakter textu nevytvoří. Zároveň z toho plyne, že pozornost, která se jim v běžných analýzách stylu věnuje, je jen dílčí výpovědí o stylu – jsou-li součástí normy, pak jejich užití je jen signálem normy a konkrétní charakter textu neformuje. V ostatních jazykových rovinách textů (kromě stylu rétorického) takto vymežitelnou stylovou vrstvu nenajdeme; na propracovanost větné a textové stavby jsme upozornili výše.

2.7. Součástí stylové normy v lexikální stavbě textů ovšem není pouze využití specifické stylové vrstvy. Už výše jsme narazili na to, že má význam také pohyb mezi jednotlivými varietami národního jazyka: u lexémů (jednoslovných i frazémů) je sice jejich příslušnost k nim méně striktní než např. u prostředků morfologických, nicméně se spisovností a nespisovností a v jejím rámci se sociolekty musíme počítat i při stylové normě. Navíc však přibývá jako její součást i index opakování slov, a zejména otázka využití slov domácích nebo přejatých. V odborných textech se tradičně ve vědecké komunikaci uplatnily výrazy mezinárodní (resp. odvozené z mezinárodních termínů), zatímco jinde byly doporučeny české. To však dnes striktně neplatí, neboť mnohé staré české termíny vyšly z užívání (fyzika – silozpyt), zatímco jiné jsou dubletou mezinárodních a užívají se i v odborných textech jako synonyma a termíny pro nové pojmy už ani českou podobu nemívají. Nová přejatá slova vstupují do komunikace často cestou textů publicistických, v prostě sdělovacích textech pak jsou běžné v některých societách. Je pak zajímavé jejich užití spíše pro singulární styl, tedy styl jediného textu, protože zobecnit je vzhledem k stálému pohybu ve slovní zásobě a začlenění jednotlivých lexémů, ev. i jen jejich významů do některé takové vrstvy je proměnlivé. Typické jsou přesuny mezi nespisovným, hovorově spisovným a neutrálně spisovným lexikem, ale i naopak, determinologizace dříve přísně vymezených termínů, přesuny mezi profesními slangy a terminologií apod. Se stylovou normou souvisí i délka slov – ale tu už bychom se dostávali do detailů (bližze Krčmová 2008b: 169–179).

2.8. Důležitým prvkem stylové normy je konečně také záměrnost ve využití jazykových prostředků (nejen lexikálních), kdy ve spontánních textech prostě sdělovacích je nepravděpodobná, zatímco u textů připravených je očekávaná, a míra aktualizace vyjádření, která je v podstatě neomezená u textů estetizujících, ale přísně omezená u textů administrativních a málo pravděpodobná (nikoli vyloučená) u odborných sdělení exaktních věd. S tím souvisí i míra uplatnění autorské osobnosti: je jistě přítomná vždy, ale u textů stylové oblasti administrativní je velmi omezená, také vědecké texty exaktních věd ji tradičně utlumují, zatímco estetizující sdělení na jedné straně a texty prostě sdělovací na straně druhé jsou z tohoto hlediska otevřené. Se záměrností souvisí i celý proces aktualizace vyjádření, užití vyjádření nového, vystupujícího z tradice. Sama aktualizace, připsovaná estetizujícím textům a pokládaná za jejich typický rys, byla od antiky sledována až k detailním systematikám různých tropů a figur. Ve stylistice využíváme tohoto aparátu při popisu textů, ale nemůžeme se na něj

omezovat. Především – cílem aktualizace nemusí být jen zvýraznění estetická, některé slouží i k posílení názornosti nebo ke zvýraznění vztahu k příjemci a v této funkci jsou i v jiných než uměleckých textech. Důležitá je při tom hodnocení výrazové inovace právě záměrnost jejich užití, náhodné obměny vyjádření mohou být sice vybočením z očekávané podoby textů, ale jsou jen stylizačním nedostatkem; např. slangový výraz ve vážně míněném textu může být třeba i zajímavý, ale aktualizací není.

2.9. Jednotlivé takto vytčené prvky norem existují jedině komplexně, i když tvoří určité (výše naznačené) trsy. Celý soubor je otevřený a je možno předpokládat v závislosti na hloubce pohledu ještě další aspekty. Připomínáme, že v tomto okruhu není brána v úvahu mluvenost nebo psanost výsledného komunikátu, protože, jak jsme připomínali jinde (Krčmová 2003), jde o vnější formu a v dnešní situaci může každý text mít v konečné prezentaci tu či onu formu, aniž by došlo k podstatné změně jeho stylizace. U skupin textů jsou pak tyto rysy přítomny v různé míře od vysoké až po situace, že se daný rys neuplatňuje.

3. U jednotlivých základních nebo sekundárních funkčních stylů můžeme pomocí uvedených složek normy získat přehled ukazující nejen specifika, ale i vzájemné vazby mezi nimi. Z tohoto hlediska jsou maximálně stabilizované texty komunikace vědecké, možnost využití celého národního jazyka je typická pro texty prostě sdělovací, ale (ve stylizaci) i pro texty umělecké a některé typy řečnictví atd., naopak uplatnění autorské osobnosti je typické nejen pro texty umělecké, ale i prostě sdělovací a rétorické, a také pro publicistiku, i když je tu rozdíl v míře záměrnosti. Podobně lze využít všechny naznačené složky normy i při charakteristice singulárního stylu textu a eventuálně i při komparaci textů, u nichž intuitivně vnímáme odlišnost, ale nejsme s to ji verbalizovat. Na druhé straně jsme si vědomi, že představená soustava je maximalistická a že v konkrétních rozbořech by nebylo v lidských silách ji aplikovat. Je však možno se zaměřit jen na jednotlivou složku (vybraný okruh složek) a pak je analýza nejen možná, ale i prospěšná.

4. Stylová norma se uplatní u kteréhokoli textu, od jednoduchého tvořeného jediným citoslovcem po rozsáhlý komunikát typu románu. A protože text je komunikátem, kde jsou přítomny jak prvek produktora, tak recipienta, má její existence význam pro obě strany. Tvůrce se jí řídí, třeba i neuvědoměle, zatímco při percepci umožňuje náležité přijetí informace – srov. např. informaci ironickou, kde příjemce ironii identifikuje právě ze stylizace, protože není nijak slovně vyjádřena. Nakonec i vědeckou informaci od záměrné pavědy poznáme

(při empirické znalosti způsobů vyjadřování vědy) právě ze stylizace; v českém prostředí takto fungují např. semináře Divadla Jára Cimrmana. Pokud příjemce žádnou zkušenost nemá, může text pokládat i za vážně míněný, jak se ostatně z dob vzniku zmíněného divadla vypráví. Také u krásné literatury je „zasvěcení“ čtenáře v hodnocení textu podstatné, a zejména braková literatura povinné aspekty „umění“ zvýrazňuje pomocí pseudoestetických atributů atd., což může sofistikovanému, zkušenému čtenáři přinášet dodatečný efekt komičnosti.

5. A jak se tyto normy, existující spíše ve formě tendencí, osvojují? Zdánlivě jsou věci vědomého naučení, což platí ovšem jen do jisté míry. V souvislosti se školní výukou, a hlavně starou tradicí „vázaného slohu“ se učilo tvorbě nápodobou textů vzorových. Princip tohoto osvojování dovednosti tvořit texty byl ovšem opouštěn v didaktické teorii již na konci 19. století ve prospěch „slohu volného“, který dával (ovšem v rámci širších doporučení) místo samostatné tvorby píšicích – studentů. I dnes ovšem produktor při tvorbě nového typu sdělení hledá poučení v příslušných příručkách, ev. se vědomě poučí u jiných podobných textů; o působení redakce např. v publicistických příspěvcích nemluvě. V rychlém, a tedy nutně i povrchním pohledu, se bohužel zapomíná, že volnost měla a dosud má své místo jen někdy, u pisatelů nikoli dětského věku zejména v textech esteticky sdělných (uměleckých). Naopak např. u administrativních textů by byla volnost vyjádření na škodu fungování textu ve společnosti a u dospělejších lidí by bylo narušení přísného modelu (např. profesního životopisu, žádosti...) možnou překážkou dosažení komunikačního cíle.

U stylové normy je princip osvojení sice na povrchu analogický jako u normy jazykové, ale právě jen na povrchu. Jazyková norma se osvojuje v zásadě přirozenou cestou spolu s osvojením mateřského jazyka (při osvojování spisovného jazyka pak řízeným procesem školní výuky) a zůstává v podstatě trvalá po celý život. Pasivně ji neopouštíme, v aktivním užití se samozřejmě různě uplatní podle toho, jaké jsou u jednotlivce nároky na aktivní podíl na tvorbě textů. I maximální vzdělání už nezmění princip gramatických kategorií, mění se pouze způsob pro jejich vyjádření, v češtině např. podoba koncovek atd. S rozvojem myšlení a nároků na vyjadřování narůstá jen propracovanost větné stavby a celého textu, nikoli však samotný princip vyjadřování syntaktických vztahů, a samozřejmě narůstá rozsah aktivní i pasivní slovní zásoby.

U stylové normy je to jiné, protože je větší rozdíl mezi aktivním zvládnutím norem a jejich pasivním přijetím. Celý život je každý člověk vystaven nejrozličnějším typům textů, které jsou různě stylizovány, tedy utvářeny jak po

jazykové stránce, tak v ostatních složkách komunikátu. Jejich poznání je však vždy dílčí, protože individuální život člověka vede k tomu, že poznává empiricky jen část typů existujících textů a zobecňuje si jejich vlastnosti intuitivně. Kromě toho mnohdy ustne na hodnocení „to je divné“, „to se mi nelíbí“, a tedy jejich stylizaci větší pozornost nevěnuje. Navíc se různé typy textů objevují v různých etapách života člověka a samy typy se vyvíjejí, takže pro pasivní kontakt postačí jen povrchní orientace. K aktivní stylizaci textů přistupuje jen velmi málo uživatelů jazyka, a to ještě ke stylizaci nikoli všech typů sdělení, ale jen v závislosti na konkrétních potřebách profese, ev. (u uměleckých textů) na základě talentu a jeho rozvíjení. Jde tedy vždy o zvládnutí dílčí a navíc nastupující postupně v průběhu života. I proto nelze očekávat, že by se takové normy stabilizovaly nebo že by dokonce byly „naučitelné“, jak se někdy domnívají lidé navštěvující různé kurzy. Ano, mohou být seznámeni s obecnými principy, mohou si osvojit složku řemesla, ale stylizace je vždy i věcí umění a stylizačního talentu, za nímž leží práce při tvorbě a cizelování textů. Zkušenost samozřejmě tento proces usnadní, ale nenahradí. I zde je vhodné počítat s obecnými zákonitostmi, jak jsme je jako složky normy naznačili, ale výsledek je jejich konkretizací. Není totožný text, je jen větší nebo menší skupina textů podobajících se a plnících analogickou funkci. V tom je krása i úskalí nejen samé stylizace, ale i nauky o stylu, stylistiky. Nemá obecná a věčná řešení, má jen výzvy a cesty, jejichž cíl se vzdaluje tak jako setkání rovnoběžek – je v nekonečnu.

6. Závěrem.

V našem výkladu jsme počítali s českou situací, pokládáme však za velmi pravděpodobné, že obecné principy stylových norem platí i pro stylizaci v jiných jazycích, přinejmenším těch, které patří do našeho kulturního okruhu. Od stylových norem lze pak odvodit i postup pro analýzu a výsledné funkční zařazení stylu textu; přístup by neměl být pro analyzující subjekt omezující, ale mohl by být inspirací pro to, jak postupovat, aby byl výsledek analýzy nejen dostatečně přesný, ale i komparabilní.

Literatura

- Cvrček V. ad., 2015, *Mluvnice současné češtiny. 1. Jak se píše a mluví*, Praha.
Čechová M., 2008, *Pojetí a pojmosloví stylistiky. – Současná stylistika*, red. M. Čechová, Praha, s. 16–58.
Daneš F., 1996, *Text a jeho ilustrace*, „Slovo a slovesnost“ 57, s. 174–189.

- Havránek B., 1932, *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. – *Spisovná čeština a jazyková kultura*, red. B. Havránek i M. Weingart, Praha, s. 32–84.
- Homoláč J., Nebeská I., 2000, *Příspěvek ke kritické analýze pojmu jazyková norma*, „Slovo a slovesnost“ 61, s. 102–109.
- Jelínek M., 1991, *Pojem funkčního stylu v řečové stylistice*. – *Synteza w stylistyce słowiańskiej*, red. S. Gajda, Opole, s. 13–19.
- Jelínek M., 1992a, *Pojetí stylu u pražských strukturalistů*, „Česká literatura“ 40, s. 209–216.
- Jelínek M., 1992b, *Problematika definice pojmu „styl“*, „Stylistyka“ I, s. 15–26.
- Jelínek M., 1995, *Stylistika*. – *Příruční mluvnice češtiny*, red. P. Karlík, M. Nekula i Z. Rusínová, Praha, s. 701–782.
- Kraus J., Kuchař J. et al., 1981, *Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny*, „Slovo a slovesnost“ 42, s. 228–238.
- Krčmová M., 1994a, *Stylové normy a jejich místo ve stylistické teorii a stylizační praxi*. – *Stylistyczne konfrontacje*, red. S. Gajda i M. Balowski, Opole, s. 33–38.
- Krčmová M., 1994b, *O místo stylistiky v rámci věd o jazyce*, „Jazykověda. Linguistica“ 1, s. 15–22.
- Krčmová M., 1994c, *Ke kořenům vytváření komunikačních kompetencí*. – *Kształcenie porozumiewania się*, red. S. Gajda i J. Nocoń, Opole, s. 29–35.
- Krčmová M., 2003, *Mluvenost a psanost jako slohotvorné činitele*. – *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. D3*, s. 29–35.
- Krčmová M., 2008a, *Deklarování estetické funkce jako konstituující faktor projevu*. – *Současná stylistika*, red. M. Čechová, Praha, s. 296–331.
- Krčmová M., 2008b, *Slohová charakteristika prostředků lexikálních*. – *Současná stylistika*, red. M. Čechová, Praha, s. 169–178.
- Krčmová M., 2016, *Dichotomie vyjadřovací a dichotomie funkční*, heslo v *Nový encyklopedický slovník češtiny*, online, <http://czechency.org> (v přípravě, vyjde 2016).
- Mareš P., 2014, *Jak Karel Hausenblas vymezoval styl*, „Jazykovědné aktuality“ 51, s. 84–90.
- Minářová E., 2008a, *Slohotvorné činitele*. – *Současná stylistika*, red. M. Čechová, Praha, s. 75–92.
- Minářová E., 2008b, *Teorie funkčních stylů*. – *Současná stylistika*, red. M. Čechová, Praha, s. 93–105.
- Nebeská I., 1994, *Normy v řečové komunikaci*. – *Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie*, red. V. Patráš, Banská Bystrica, s. 78–83.
- Nebeská I., 2002, *Norma jazyková*. – *Encyklopedický slovník češtiny*, red. P. Karlík, M. Nekula i J. Pleskalová, Praha, s. 288–289.
- Skubalanka T., 1995, *O definicjach stylu*, „Stylistyka“ 4, s. 7–23.
- Styl? Moje dzisiejsze rozumienie stylu*, 1995, „Stylistyka“ 4, s. 222–297.

Stylistic norm

The study deals with the topic of stylistic norms which have the character of tendencies in expressing particular types of messages. They are less binding than linguistic norms, although they do exist, and the creator as well as the receptor of texts are intuitively aware of them. They are shaped analogically, like linguistic norms, in the process of the creation of texts; and they are acquired in a similar way by generalization on the basis of previously known texts linked to a communicational situation. The process of the acquisition of stylistic norms is never finished because (in contrast to linguistic norms) the sources of their identification are very diverse, and their repertoire develops throughout the whole human life. In the study the author tries to present their general characterization, and consequently to characterize these norms for the traditionally mentioned primary and secondary functional styles. Even though the paper proceeds from the Czech situation and from the understanding of style and stylistics common in Czech linguistics, these are general norms applicable to the situation in various cultural environments, at least in the European cultural area.

Keywords: stylistic norm, acquisition of stylistic norms, basic characteristics of stylistic norms.